

The Logic of the
Social Science
in the Vision
of Mattei Dogan

LOGICA ȘTIINȚEI SOCIALE LA MATTEI DOGAN

MIHAI DUMITRU

După mai mult de o jumătate de veac de cercetare și mii de pagini publicate, creativitatea științifică a lui *Mattei Dogan* pare a se supune "legii răndamentului crescător", o caracteristică comună savanților veritabili. Proiectele sale de cercetare sunt revendicate atât de sociologie cât și de știința politică. Cele douăzeci de cărți al căror autor sau co-autor este, ca și zecile de cărți care conțin capituloare scrise de el sau articolele publicate în numeroase reviste, pot fi grupate - la o primă evaluare - pe trei domenii: sociologie politică, comparații internaționale și sociologia științei. Cercetătorul care intră în acest univers, în funcție de propriul set de interese cognitive, poate descoperi un sociolog, un politolog sau un metodolog; poate fi interesat de tema elitelor, a comportamentului electoral, a statului sau a psihologiei politice; va fi atras de rafinamentul demersului sociologului Dogan în cercetarea empirică sau de raționamentele acestuia privind teoria și metoda științelor sociale. Nici un specialist nu va rămâne neîmbogățit după această călătorie într-o lume a ideilor cu atâtea meridiane și paralele. În acest spațiu intelectual, ideile nu se mișcă aleator, ci după anumite reguli fundamentale pe care Dogan, uneori, le face expuse în lucrările sale, alteori nu (să nu uităm că este o operă în dezvoltare).

Fiecare dintre cărțile lui îi se impune prin construcția științifică, prin rationalitate, prin articularea observațiilor și ipotezelor, prin (re)combinarea ideilor, fie că aparțin clasicilor sau contemporanilor, într-o explicație nouă a unui fenomen. Nicăieri, în miile de pagini pe care le-a scris, nu răzbate îndoiala în capacitatea sociologiei (ca și a celoralte științe sociale) de a fi "știință". Din păcate, "metodologia" a fost pentru *Dogan* un proiect amânat (deși multe din dimensiunile acesteia sunt "vizibile" atât în cercetarea empirică, cât și în cea teoreti-

că). "Sociologia științei" este însă un proiect cunoscut, la fel "sociologia comparativă" (într-o ipostază a acesteia: compararea națiunilor). Acestea sunt domenii distincte de cercetare, dar nu îndepărțate. Dimpotrivă, privite ca axe ale gândirii științifice doganiene, ne dezvăluie o perspectivă originală asupra științei (sociale). Ce se află sub suprafața multicoloră și multiformă a cunoașterii sociale? Există tendințe durabile sau doar căutări dezordonate? Progresează științele sociale și, mai ales, cum? Este loc pentru explicarea științifică și, îndeosebi, pe ce drum se poate realiza?

Cum este posibil ceva nou în științele sociale

Științele sociale au avut o expansiune accelerată în ultimele decenii. În anii 1986-1990 numărul citărilor din *Social Science Citation Index (SSCI)* a ajuns la aproximativ 18.000.000, de 7,5 ori mai multe decât în urmă cu treizeci de ani (Dogan, 2000b:22). Care sunt cauzele unei asemenea dezvoltări a creațivității științifice?

Alături de mariile teorii clasice care dău identitate unei discipline, apar din ce în ce mai multe contribuții la explicarea unor fenomene sociale care cu greu pot fi integrate într-o știință socială formală. Nici până acum nu există un consens asupra conturilor științelor sociale sau a frontierelor dintre ele, dar acum problema este și mai confuză. Nu odată s-a folosit metafora *Turnului lui Babel* pentru a descrie această suprafață multicoloră și multiformă a cunoașterii societății. "Fără frontiere delimitate, zidurile sunt poroase" (Dogan, Pahre, 1993:93).

Științele sociale în mișcare: specializare, fragmentare, hibridare

Numeți cercetători au căutat o explicatie a acestei mișcări accelerate și necontrolate a științelor sociale căutând să surprindă tendințele profunde, de adâncime, ale fenomenului. S-a vorbit de multi-

disciplinaritate pentru că științe diferite ar oferi perspective complementare care îmbogățesc înțelegerea unei probleme sociale, ignorându-se rețeaua de concepte, metode și criterii disciplinare care dau specificitate unei discipline. Interdisciplinaritatea a fost considerată câteva decenii o strategie științifică alternativă optimă pentru explicația și înțelegerea complexității fenomenelor sociale.

La fel de adevarat este că, în unele discipline, oamenii de știință au ignorat - deliberat sau involuntar - evoluțiile din cercetarea socială și au izolat pe cercetătorii ale căror interese cognitive s-au orientat spre câmpuri de cercetare dincolo de frontiere.

Demersul sociologic și empiric în care s-a angajat *Mattei Dogan* l-a condus spre o construcție teoretică care se bazează pe acumularea unui vast material observațional. Ea rămâne, bineînțeles, o teorie cu statut provizoriu (o ipoteză), câtă vreme cercetarea, aşa cum subliniază de mai multe ori *Dogan*, trebuie să se extindă la întreg ansamblul științelor sociale, ceea ce presupune implicarea a numeroși cercetători din variate științe sociale.

Conceptele cu care sistematizează faptele legate de procesul creativității științifice nu sunt multe, dar relațiile logice necesare în care sunt prinse deschid mai multe aliniamente pentru analiză: patrimoniu, inovare științifică, specializare, hibridare, știință hibridă etc. *Dogan* urmărește în cercetare întreg câmpul de probleme, dar pentru nevoi de simplificare și sinteză, vom prezenta mai întâi procesul de "hibridare a cunoașterii științifice".

Logica cunoașterii este principalul factor al specializării care se întâlnește în toate științele sociale. "Separarea și clasicarea sunt părți esențiale ale conceptualizării și, odată o subdisciplină circumscrișă, este mai ușor să formulezi problemele" (Dogan, Pahre, 1993:63). Specializarea permite studiul în profunzime al fenomenelor sociale. Simplificarea și excluderea unor variabile considerate prin definiție ca neavând nici un rol în relațiile studiate este o cerință care face posibilă cercetarea științifică.

LOGICA ȘTIINȚEI SOCIALE LA MATTEI DOGAN

Specializarea, deși este o tendință relativ recentă, este un proces fără sfârșit. Nici o teorie, nici un cadru conceptual nu poate îngloba disciplina în totalitatea sa. (Dogan, Pahre, 1993: 64).

Fiecare disciplină începe prin a dezvolta nucleul central, înainte de a se extinde și a se diviza. "Specializarea disciplinelor se impune pe măsură ce, de la primele abordări speculative, ele se îndreaptă spre studii mai empirice și spre verificarea ipotezelor" (Dogan, 1999:401).

Specializarea se poate explica în unele științe și prin expansiunea profesiunii și creșterea numărului de cercetători.

Disciplinele se divid nu numai în domenii, subdomenii, câmpuri sau subcâmpuri de cercetare, ci fragmentarea are loc și de-a lungul breselor epistemologice, metodologice, toretice și ideologice.

În fiecare domeniu există un patrimoniu de cunoștințe acumulate în timp. Specializarea a condus la fragmentare. Subdisciplinele create prin specializare au devenit, în unele cazuri, autonome și au tins să se instituționalizeze. Fragmentarea patrimoniilor științifice este un fenomen general și inevitabil în științele sociale.

Studiul citărilor i-a permis lui Dogan să observe interferențele dintre discipline, în primul rând comunicarea dintre ele, gradul de "închidere" sau "deschidere" al acestora.

Specializării i-a urmat o altă etapă: recombinarea sectoarelor specializate în domenii hibride care permit un avans științific în subdisciplinele din care hibridarea izvorăște. Puse în contact, subdisciplinele fac schimburi de concepte, teorii și metode (Dogan, Pahre, 1993:71-73). Procesul de hibridare este "de asemenea, evident în schimburile de informație, substanță, indici, date statistice și în praxis-ului zilnic al cercetării empirice" (Dogan, 1999: 384).

Hibridarea, deși un fenomen recent, este omniprezentă în științele sociale. Specializării în cadrul unei discipline formale i-a urmat specializarea la intersecția subdomeniilor monodisciplinare (Dogan, 1999:356).

Există numeroase exemple de re-

structurare a domeniilor de cercetare care a condus la progresul cunoștințelor științifice: studiile de arie, neuroștiințele etc. Formarea de noi domenii hibride nu numai că aduce un avans științific, dar atrage cercetători din specialități învecinate, "suprapopulate." unde cercetarea monodisciplinară înregistrează randamente tot mai scăzute.

Unele specialități hibride sunt recunoscute ca subdomenii ale unei discipline formale, altele rămân la starea de programe transdisciplinare informale. Există o mare diversitate a recombinărilor care au loc la intersecțiile domeniilor de cercetare. "Hibrizi pot genera alți hibrizi" (Dogan, 1999:418). Unii vor avea succes, alții nu, dar cunoașterea științifică va progresă. "Toate lucrările de istorie contemporană a științelor demonstrează că principala cale de progres este specializarea hibridă" (Dogan, 1999:425). Pentru a explica și înțelege complexitatea lumii reale, traversarea granitelor traditionale dintre științele sociale trebuie să devină un "principiu teoretic".

Hibridarea este un fapt în toate disciplinele științifice, iar în științele sociale schimbă organizarea tradițională. În universități, disciplinele joacă un rol esențial în transmiterea cunoștințelor de la o generație la alta. "În domeniul cercetării, totuși, frontierele instituționalizate ale disciplinelor sunt din ce în ce mai contestate, pentru că vechile discipline nu mai corespund complexității, ramificațiilor, marii diversități care își pune pecetea pe lucrările științifice de astăzi" (Dogan, 1999: 399). Frontierele devin artificiale și arbitrară pentru că, astăzi, procesul cel mai important este formarea de noi domenii hibride. Există sute de specialiști, sectoare, domenii, subdomenii, zone interștăiale și avanposturi de cercetare. Sociologia, de exemplu, "are astăzi un miez mic, superficial și bătrân, ceea ce înseamnă că nu este o disciplină centripetă și că ea se extinde în toate direcțiile. (...) Deschisă către ce? Către alte discipline" (Dogan, 2000b:3). Știința politică este, de asemenea, fragmentată, după cum reiese din apariția a numeroase publicații specializate

sau din creșterea numărului organizațiilor internaționale specializate (Dogan, 1999: 358-359).

Nu există discipline centrale care să dea unitate științelor sociale și nici ierarhie între acestea. "Ştiințele sociale sunt mereu în mișcare" (Dogan, Pahre, 1993: 67). Întrepătrunderea este un fapt general și inevitabil în disciplinele formale ale căror ziduri au devenit șubrede. "Mitul unității" s-a spulberat pentru cei mai mulți cercetători care se specializează în domenii din ce în ce mai limitate. "O veritabilă cartografie a cunoașterii științifice actuale ar pune în evidență importanța subdomeniilor rezultante din recombinarea segmentelor din disciplinele mai vechi" (Dogan, Pahre, 1993:93). Logica progresului științific este implacabilă, ceea ce înseamnă că vechile discipline institutionalizate evoluază către noi științe hibride. Este o dinamică spontană, "naturală", dar trebuie să se instituționalizeze. În fiecare știință socială, o parte importantă a comunicării teoretice, metodologice și empirice se efectuează cu alte discipline. "În fiecare disciplină, inovația depinde într-o largă măsură de schimbările care se operează cu ramuri ale altor discipline" (Dogan, 1999:412).

Logica inovației științifice

Inovația în științele sociale este o temă majoră între proiectele de cercetare ale lui *Mattei Dogan*. În ultimul deceniu, este chiar preocuparea dominantă, dacă privim spre cărțile și articolele publicate.

De ce "inovație" și nu un alt termen? În primul rând, creativitatea "este un concept insesizabil, în ciuda cercetărilor psihologice consacrate acestui subiect" (Dogan, Pahre, 1993:16). În al doilea rând, în științele sociale descoperirile, precum și inventiile, sunt rare. Dacă concepțile sunt "lunete cu care privim realitatea" și, de multe ori, "germeni de teorii" - cum spune Dogan -, alegerea termenului de inovație este o opțiune importantă pentru explicarea și înțelegerea progresului cunoașterii în științele sociale. *Dogan* definește inovația "ca aport de noutate în cercetarea științifică" și observă că: este un fenomen de

masă și are o distribuție inegală nu numai printre oamenii de știință, ci și între domeniile științei; la forme diferite, după cum se situează la centrul sau la frontierele unei discipline sau domeniului (Dogan, Pahre, 1993:16).

Inovația științifică nu apare "ex nihilo", într-un vacuum. Aportul de noutate științifică germează și răsare în "humusul" cunoașterii existente, iar acumularea de inovații produce un patrimoniu al cunoașterii. Treptat, acesta devine "proprietate comună" pe baza căreia alți oameni de știință vor pune noi întrebări și vor inova concepțele, teoriile sau metodele cercetării.

"Progresul nu apare într-un vacuum, ci se dezvoltă dintr-un patrimoniu științific" (Dogan, 2000:6). Fiecare disciplină posedă un patrimoniu: o perspectivă teoretică, "clasică", teme de cercetare, concepte, norme și criterii metodologice. Cu fiecare deceniu, la cunoașterea existentă se adaugă noi straturi. Uneori, apar inovații teoretice sau metodologice majore, cu o "durată de viață" mai lungă sau mai scurtă. "Noi concepte sau noi metode sugerează adesea noi întrebări; noi teorii și noi concepte atrag deseori atenția asupra fenomenelor până atunci neglijate. De fiecare dată știința progresează" (Dogan, Pahre, 1993:32). Cercetările novatoare umbresc aportul deja vechi și îl trec în uitare. "Multe cărti mor, celealte rămân multă vreme vii" (Dogan, Pahre, 1993:54). Rata mortalității teoriilor este diferită de la o știință la alta: este mai mare în sociologie și economie decât în istorie sau geografie. "Inovația în serie, acumularea de vaste patrimoni și progresul gradual sunt trăsături manifeste în aproape toate ramurile științelor sociale" (Dogan, Pahre, 1993:34). Cum progresează cunoașterea socială? Există "schimbări paradigmatic" în științele sociale? Cum se selecteză teoriile și cum supraviețuiesc? Iată câteva întrebări pe care le generează analiza inovației ca mecanism al dezvoltării patrimoniilor științifice. Științele sociale contemporane trăiesc experiență - este adevărat că nu în același fel - a două procese consecutive: specializarea și hibridarea, ambele fiind determina-

LOGICA ȘTIINȚEI SOCIALE LA MATTEI DOGAN

nate de logica progresului cunoașterii. Fragmentarea disciplinelor în domenii, subdomenii, câmpuri și subcâmpuri, precum și multiplicarea perspectivelor asupra aceleiași probleme de cercetare sunt aspectele specializării ca proces inevitabil în toate științele. Nici o explicație nu poate fi atât de largă încât să poată cuprinde complexitatea lumii reale. Prin simplificare, unele variabile sunt fie ignorante, fie considerate "constante", fără efect asupra fenomenului de explicat. Pentru a "purifica" relația dintre explanans și explanandum, domeniile cercetării au fost din ce în ce mai mult divizate. Expansiunea cercetării are drept consecință faptul că mai multe discipline se întâlnesc în același domeniu sau câmp de cercetare. Ipoteza lui Dogan este că, în științele sociale, se manifestă o tendință de specializare prin hibridare. Pe această cale cercetarea poate surprinde mai adecat varietatea și înlățuirea cauzelor unui fenomen social.

Privite în acest context, inovațiile științifice sunt fie "monodisciplinare", fie "hibride", iar ipoteza pentru care caută date observaționale este că "inovația în științele sociale apare, cel mai adesea, și produce rezultatele cele mai importante, la intersecția dintre discipline" (Dogan, Pahre, 1993:9). Și chiar tipul inovației diferă, după cum se realizează în interiorul unei discipline sau la frontierele acesteia: "există numeroase niveluri de inovare care merg de la explicarea statistică a reziduilor până la sinteza unei mase importante de lucrări. Cu cât ne deplasăm spre vârful acestei scări a inovației, cu atât avem mai multe șanse să găsim lucrări care se realizează la marginile unei discipline, la intersecția acesteia cu alte discipline" (Dogan, Pahre, 1993:25).

Este dificil de găsit o scară de măsurare pentru inovația științifică care ia forme atât de variate (înnori conceptuale, metodologice, teoretice etc.) și are o importanță variabilă pentru avansul patrimoniilor științifice. Dar nu este imposibil de evaluat.

Pentru a-și verifica ipoteza, Dogan o confruntă cu o mulțime de date observaționale culese din toate domeniile

accesibile: numărul cercetătorilor din disciplinele formale, citările încrucisate, autorii cei mai citiți într-o disciplină, lucrările cele mai importante dintr-o singură disciplină pe un subiect. Fără îndoială, datele sunt incomplete pentru că efortul necesar ansamblului științelor sociale este uriaș și depășește capacitatea unui om. "Munca trebuie efectuată pentru fiecare domeniu în parte" (Dogan, Pahre, 1993: 52). Pentru evaluarea tendintelor specializării și hibridării în științele sociale, culege date despre: procesul de învățământ și mecanismele de evaluare, selecție și promovare din universități; organizarea formală (asociații profesionale) și informală (colegii invizibile) a comunității oamenilor de știință; reviste și cărți în biblioteci etc. În sfârșit, studiază un eșantion al oamenilor de știință și al intinerariilor lor intelectuale care îi permite să construiască trei tipuri-ideale de savanți.

Cea mai fascinantă analiză - în opinia mea - se realizează asupra patrimoniului științific acumulat în științele sociale și asupra lanțurilor (inevitabil, nu toate) încrucisării dintre ele. O vastă cantitate de cunoștințe acumulate până în prezent prin cercetarea științifică sunt sintetizate, evaluate în ceea ce au adus esențial nou în patrimoniul științelor (concepție, teorii, perspective, metode sau interogații) și, în sfârșit, comparate.

Sistematizarea observațiilor îi confirmă ipoteza fundamentală că inovațiile științifice au mai multe șanse să apară astăzi la intersecția disciplinelor decât în cercetările monodisciplinare.

1. Cantitatea de inovație într-un domeniu este invers proporțională cu numarul cercetătorilor care tratează același subiect: "cu cât densitatea cercetătorilor într-un domeniu dat este mai mare, cu atât inovația per capita este mai slabă". Paradoxul densității sugerează că trebuie să ne îndreptăm spre frontierele disciplinei, să le transgresăm fără ezitare, dacă este nevoie chiar clandestin (Dogan, Pahre, 1993:45).

2. Citările (deși nu sunt un bun instrument de evaluare a gradului de inovare), mai ales cele încrucisate, "sugerează cu forță cât de remarcabilă este întinderea

fertilizării mutuale în științele sociale" (Dogan, Pahre, 1993:50).

3. Deși nimic nu ne permite să afirmăm că cercetătorii într-o singură disciplină sunt categoric mai puțin productivi, datele arată că cercetătorii hibizi au mai multe sanse să fie inovatori.

4. Studiul biografic al oamenilor de știință care au trăit între 1850 și 1963 îl conduce pe Dogan la clasificarea lor într-o tipologie care se bazează pe trei tipuri ideale de savanți: "pionierii", "constructori" și "hibrizii": cel din urmă, o nouă generație de cercetători care, operând la intersecția a două sau mai multe discipline, "sunt responsabili de progresele actuale realizate în științele sociale" (Dogan, Pahre, 1993:181).

5. Studiul fenomenelor de împrumut între discipline arată că: "Doar la nivelul subdomeniilor și specialităților sau subspecialităților germinează hibridarea" (Dogan, Pahre, 1993:175). Măsurarea exactă a gradului de inovare rezultat din asemenea schimbări este imposibilă.

Este momentul să punem o întrebare fundamentală: în ce constă "aportul de noutate științifică" ale cercetării sociologice a proceselor de fragmentare și de rearticulare a disciplinelor în științele sociale? Cât de inovatoare este sinteza teoretică (ipoteza) pe care o propune Mattei Dogan?

Până acum, am făcut o prezentare a principalelor rezultate ale întreprinderii sale științifice. Am optat pentru "tehnica" citatelor și evitarea (pe cât este posibil) a comentariului pentru că densitatea argumentelor și probelor observaționale este atât de mare încât sintetizarea lor este o operație dificilă și există permanent riscul de a "trăda" sistemul de idei care ghidează demersul autorului. Însă raționalitatea și claritatea discursului au fost de un real folos (metaforele pe care le utilizează au o mare forță sugestivă, dar, personal, pentru procesul central din științele sociale con-

temporane aș fi preferat un alt concept decât cel de "hibridare", datorită sensului pe care îl are în limba română).

În mai multe cărți, M. Dogan introduce precizarea că preocupările sale nu tin de "filosofia metodei", iar perspectiva sociologică pentru care optează este distinctă de cea a altor specialiști și că obiectivele sale sunt de altă natură decât cele epistemologice (norme științifice universale valide, problema obiectivității, validarea științifică a teoriilor etc.) și, în nici un caz, nu au un caracter filosofic, nu pentru că o asemenea problematică "ar fi lipsită de importanță, ci pentru că nu este esențială pentru obiectivul ales spre studiu" (Dogan, Pahre, 1993:12).

Dar cercetarea proceselor din spațiul cunoașterii (din științele sociale) pune și provoacă întrebări fundamentale legate de natura explicației și drumul pe care avansează înțelegerea universului social.

Fără îndoială, M. Dogan - în virtutea regulilor științifice pe care le respectă și a raționalității construcției științifice - avertizează asupra caracterului limitat (la sociologia științei) al demersului său. Dar, aşa cum se vede, prin consecințe, dacă nu prin teme și structură, demersul său se referă la teme metodologice fundamentale.

Urmărind procesele de fragmentare și hibridare din științele sociale, cauzele lor multiple - care tin atât de logica progresului științific, cât și de "variate forțe sociale" sau starea comunicării în comunitatea oamenilor de știință - M. Dogan nu ne propune "norme" ci, modest, vorbește de "învățăminte". El nu alege nici calea analitică, necesară dar inherent abstractă, nici demersul normativ. El ne propune întrebările sale și o perspectivă generală și empirică asupra tendințelor actuale în științele sociale. În loc să ne spună cum ar trebui să căutăm cea mai bună teorie în explicarea universului social, Dogan ne propune să observăm cum avansează cunoașterea științifică în științele sociale, care sunt sursele și mecanismele creativității științifice. Există tendințe durabile, sau procesele de inovare în cunoașterea societății sunt aleatorii? Corespund aceste tendințe logicii particulare a

LOGICA ȘTIINȚEI SOCIALE LA MATTEI DOGAN

realității sociale? *Dogan* ne propune, deci, un nou mod de a întreba pe o temă clasică a epistemologiei științelor sociale. Neîndoilenic, observarea și evaluarea "patrimoniului" este o operație recurrentă în fiecare disciplină formală. Dar căți cercetători s-au încumetat să facă observații empirice în câmpul vast al științelor sociale pe care ideile, conceptele, metodele și frontierele sunt în perpetuă mișcare? Nu este vorba numai de cantitatea uriașă de informații pentru a cărei sistematizare și ierarhizare este nevoie de un spirit enciclopedic (neproductiv, de altfel) ci, mai ales, de o strategie științifică (categoriile analitice, un cadru logic și o metodă) care să garanteze obiectivitate și corență sintezei teoretice. Cum a ajuns *Mattei Dogan* la această întreprindere științifică care este un mod nou de a răspunde unor întrebări omniprezente în comunitatea oamenilor de știință?

Punând problema mecanismelor producerii cunoștințelor științifice, *M. Dogan* abordează o temă asupra căreia au reflectat atât clasicii cât și modernii. Cu fiecare dintre aceștia se întâlnește, dar și se desparte, opțiunile sale articulându-se într-o vizion originală, modernă privind logica (mecanismul) inovării și progresului științei (sociale). Mai mult, și în delimitarea sociologiei științei are o poziție originală "hibridă", dacă o comparăm cu atitudinile clasiciilor *Durkheim, Simmel, Weber*, a lui *Manneheim* sau *Merton*, ca să nu punem în discuție sociologii contemporani la care *Dogan* face frecvente referiri: nu este nici minimalist (o separare netă între sociologia științei și epistemologie), nici maximalist (orice cunoaștere ține de sociologie). S-ar putea face o apropiere de *Durkheim* (sociologia poate contribui la explicarea anumitor concepte ale științei), dar alte idei îi separă.

O discuție asupra originalității perspectivei și concluziilor la care ajunge *Dogan*, prin comparație cu alte contribuții majore, este necesară, dar ar fi prematură atât timp cât opera sa este în plină dezvoltare, iar problemele științei (științelor sociale) par a deveni câmpul central al analizelor sale, dacă privim spre articolele publicate în ultimul deceniu.

Reluând întrebarea, ca și în cazul altor descoperiri, probabil că ideea plutea "în aer". Deși scopul inițial al lui *Dogan* și al lui Pahre a fost să arate "cum știința politică este influențată de celealte științe sociale", repede au constatat că: "Lanțurile de interferență între discipline n-au întârziat să apară ca generale în științele sociale" (*Dogan, Pahre, 1993:7*). Era întemeiată generalizarea? Si dacă descoperirea rezistă la confruntarea cu datele observational, atunci încotro evoluează procesul de cunoaștere în științele sociale? Si, în cele din urmă, care este destinul științelor sociale formale? După un travaliu științific exemplar care a inclus (re)definirea categoriilor analitice, reinventarea unui concept central "hibridare", includerea lor într-un cadru logic coerent și confruntarea ipotezelor cu un imens material observational, concluzile se impun cu forță evidenței empirice: "Ştiințele sociale contemporane au cunoscut trei tendințe majore: expansiunea rapidă, fragmentare a disciplinelor formale prin specializarea aflată în creștere, și recombinarea specialităților în domenii hibride noi" (*Dogan, 2000b:22*). Acestea sunt un fapt și nu pot fi contrazise.

M. Dogan nu face predicții, dar noi nu putem evita întrebarea: până unde, în timp, va continua procesul de fragmentare prin specializare în științele sociale și de recombinare a fragmentelor de cunoaștere în "hibrizi" care, la rândul lor, germează cu mai mult sau mai puțin succes, alți "hibrizi"? Vom avea din ce în ce mai multe "teorii complete" - pentru că hibridarea înseamnă și readucerea variabilelor excluse inițial din analiză - despre domenii cognitive din ce în ce mai înguste? *Dogan* constată că din combinarea a 12 discipline formale rezultă 144 de combinații teoretice posibile, unele în funcție, altele nu. Dar dacă am lua în calcul că, în fapt, se recombină domenii și subdomenii disciplinare, numărul "hibrizilor" probabil crește la cote greu imaginabile. Asemenea "teorii complete" (sau tinzând către completitudine) despre câmpuri restrânse ale societății ar adânci cunoașterea noastră și ar facilita contribuția științei la rationalizarea praxis-ului social. Dar dacă nu urmărește o teorie

generală completă care să ofere o imagine a universului social, atunci ce rațiune mai are știința? *Dogan* nu ne spune, el constată doar că științele sociale progresează prin hibridare și că această strategie de cercetare a fertilizat cunoașterea mai mult decât au făcut-o cercetările monodisciplinare sau cele interdisciplinare. Această din urmă strategie i se pare și cea mai slabă ca forță euristică pentru că se vrea atotcuprinzătoare. *Dogan* are dreptate: interdisciplinaritatea a eşuat fie în construcții teoretice abstrakte care cu greu mai păstrează caracterul de a fi științifice, fie în eclectism conceptual și metodologic. Nu se ocupă de multidisciplinaritate ca strategie științifică distinctă, deși există domenii în care s-a dovedit utilă, pentru că așa cum se vede, o consideră o parte a procesului de hibridare.

Știința, deci, progresează prin teorii partiale. Restul este o dezbatere epistemologică prea des reluată, dar fără succes. (Și în fizica teoretică contemporană - unde cele două paradigmă, teoria relativității și mecanica cuantică, oferă imagini diferite ale univesului - se pune aceeași problemă, iar cercetătorii au două atitudini: unii caută o teorie cuantică a gravitației, alții cred că acesta este un scop utopic și irealizabil).

M. Dogan, discutând hibridarea ca fapt în cunoașterea socială și ca strategie științifică, trece de la "ce se întâmplă" în științele sociale la "ceea ce ar trebui" să facă cercetătorii pentru a împinge mai departe frontieră cognitivă. Descoperind cea mai fertilă cale în avansul cunoștințelor științifice, nu putea să rămână "neutră".

Cu certitudine, *Mattei Dogan* ar respinge (re)interpretarea proiectului său de cercetare care are obiective precis delimitate, mereu reafirmate. Dar eu cred că cercetările sale din domeniul sociologiei științei prezintă un interes mai general. Poți să nu fii de acord cu rezultatele la care a ajuns, dar nu se poate să nu observi că ele au consecințe care privesc fundamentele pe care se construiește astăzi știința (științele sociale). *Dogan* nu dă sentințe, ci formulează propoziții verificabile. Deși sintetizează un vast ansamblu de înnoiri teoretice, conceptuale și metodice din

științele sociale, *Dogan* nu critică, ci "se găseștează", purifică termenul și retine ideile care sunt "aport de noutate", și arată cum fertilizează cunoașterea științifică a universului social. Cu fiecare pagină apar noi întrebări și provocări la reflexie asupra mecanismelor cercetării științifice, dar *Dogan* optează, în spiritul regulilor pe care îi le impune vocația sa de om de știință - rational și pozitiv (dar nu pozitivist) - pentru inferență a căror generalitate este limitată de contextul logic pe care îl creează datele observaționale disponibile. Demonstrația care se bazează pe argumente empirice, trece, după opinia mea, într-un plan secund în raport cu întrebările pe care le generează.

Explicație și înțelegere în științele sociale

Istoria științelor sociale, arată *Dogan*, este o istorie a teoriilor aflate în competiție, iar confruntarea lor contribuie la avansul cunoașterii (*Dogan*, 2000a:10). În timp, multe construcții intelectuale au fost infirmate, dar unele dintre teorii au rezistat confruntării cu realitatea și constituie fundamentele științelor contemporane.

"Constructia teoretică este mai mult decât o tentație oarecare pentru spiritul științific, este o necesitate, pentru că numai buchetul de ipoteze propuse de un cercetător dă sens faptelor, evenimentelor, cifrelor" (*Dogan, Pelassy, 1993:37*). În procesul căutării celei mai bune explicații științifice are loc un schimb continuu între realitate și abstracție, între substanță și cuvinte. "Dacă percepția influențează teoria, contrariul este adevărat" ceea ce înseamnă că teoria poate fi și un izvor de interpretări eronate (*Dogan, Pelassy, 1993:37*). Observațiile și descoperirile empirice sunt sursa fundamentală a teoriei, oricără de abstractă ar fi aceasta. La capătul cercetării, specialistul poate opta - cu scopul de a detecta semnificația științifică - pentru un anume gen de construcție formală, dar numai modelele și teoriile

LOGICA ȘTIINȚEI SOCIALE LA MATTEI DOGAN

promit o explorare cauzală. Pentru omul de știință este importantă "stabilirea unor relații constante între variabile, găsirea unei ordini logice, detectarea cauzelor, prefigurarea viitorului" (Dogan, Pelassy, 1993:163).

În pofida unor provocări majore care provin, în principal, din particularitățile domeniului studiat - complexitatea și eterogenitatea fenomenelor sociale, contextele variate, schimbarea socială, diversitatea și înțâlnuirea cauzelor, multiplele relații cauzale (liniare, curbilinii sau cibernetice) - explicația cauzală rămâne o finalitate cognitivă necesară și posibilă pentru științele sociale. Pentru a explora relațiile cauzale și a sesiza uniformitățile și regulile sociologice "cea mai imaginativă strategie în științele sociale este metoda comparativă, cel mai bun surrogat pentru metoda experimentală" (Dogan, 2000:9).

Teorii

Este adevărat că nu toate teoriile derivă din comparație, dar toate teoriile care pretind că au identificat reguli sociologice trebuie să treacă testul comparațiilor. În științele sociale, "adevărul este contextual" și nu universal ca în științele naturale, iar relațiile cauzale au caracter probabilist. La încheierea cercetării, "cercetătorul poate opta pentru un anume gen de construcție formală, aranjând cunoștințele acumulate în aşa fel încât să speculeze semnificația lor științifică" (Dogan, Pelassy, 1993:163). Doar modelele și teoriile sunt explorări cauzale. Sintezele teoretice există la un nivel superior de generalizare și articulare. Dogan subliniază, de fiecare dată, relațiile complexe dintre teorie și cercetare empirică.

Deși demersul științific tipic în științele sociale (există și excepții: teoria economică neo-clasică, de pildă, urmează un model nomologic-deductiv) este inductiv - probabilist, există mereu și speranță că este posibil un demers deductiv pe baza căruia să se facă predicții. Contextualitatea teoriilor nu împiedică pe cercetători să se simtă tentați de predicție. Dar, fiindcă legile umane sunt afectate de contingențe,

nu se pot evalua decât probabilitățile cu care vor apărea schimbări, evenimente, crize (Dogan, Pelassy, 1993:201). "Numai raționamentul prin dacă-atunci poate fi considerat științific. Cine poate determina însă plauzibilitatea condițiilor incluse în dacă?" (Dogan, Pelassy, 1993:202).

Există, astăzi, în patrimoniul cunoașterii sociale o varietate de teorii cu un câmp mai larg sau mai restrâns de aplicare, situate la nivele diferite de abstractizare. Într-o clasificare după criteriul generalității, la un capăt s-ar situa "cerșetarea empirică abandonată și eșuată", iar la celălalt pol s-ar afla "teoriile prea generale", excesiv de abstracte, inconsistente și fără legătură cu realitatea (Dogan, Pelassy, 1993:36, 174). "Domeniile specializate au nevoie de orientări teoretice, dar o disciplină întreagă nu poate avea o teorie universală și monopolistă" (Dogan, 1999:424). Unele teorii înglobează mai multe subdiscipline. "Implicațiile acestor teorii holiste se dovedesc în final neverificabile" (Dogan, Pahre, 1993:155).

Teoriile de rang mediu - din păcate rare - permit transformarea descoperirilor acumulate prin observație în cunoaștere efectivă și testabilă (Dogan, Pelassy, 1993:36). Analizând dinamica patrimoniilor științifice, Dogan constată că, prin comparație cu construcțiile științifice prea abstracte și nefalsificabile, sau cu cercetările empirice care se limitează la producția de date, teoriile situate la un nivel intermediar de generalitate au o "durată de viață" mai lungă. "Fiecare disciplină formală devine treptat prea largă și nemanipulabilă pentru cercetarea empirică. Nici o teorie sau cadru conceptual nu poate surprinde întreg teritoriul sociologiei", de exemplu (Dogan, 2000b:4).

Interacțiunea celor două procese fundamentale și inevitabile - specializarea și hibridarea - au dus la progresul remarcabil al științelor sociale. "Procesul de hibridare constă în primul rând în a împrumuta și a da cu împrumut concepte, teorii și metode" (Dogan, 1999:361).

Schimbul transdisciplinar de teorii este un tip frecvent de influență reciprocă între științele sociale care conduce la

inovație în mai multe feluri. Cum funcționează aceste schimburi de teorii? Să ne amintim că hibridarea are loc la intersecția subdisciplinelor și nu a disciplinelor formale. "Două subdiscipline pot, fiecare, sugera teorii prin care se încearcă explicarea unui fenomen dat, sau prin care se explică efectiv aspecte ale acestui fenomen. Oamenii de știință care cunosc cele două teorii încearcă frecvent să stabilească o sinteză între ele, iar teoria rezultată din aceste analize poate fi realmente novatoare, ori cu un câmp mult mai larg de aplicare decât cele două din care s-a născut" (Dogan, Pahre, 1993:155). Unele teorii au un câmp larg de aplicabilitate și au fost împrumutate în numeroase alte sectoare. Confruntarea teoriilor poate conduce la infirmarea uneia sau la invalidarea lor reciprocă. În primul caz, știința progresează pentru că acordăm incredere teoriei victorioase; în al doilea caz, crearea unui vid teoretic va motiva cercetătorii cei mai creativi să caute o nouă teorie. "Teoriile disciplinelor surorii s-au confruntat adesea pe terenul științelor politice, cu rezultate pozitive pentru toți cei implicați" (Dogan, 1999:367).

Interacțiunile între teorii pot fi observate între toate (sub)disciplinele. Într-un inventar al contribuțiilor teoretice și conceptuale în științele sociale "cele mai creative discipline sunt sociologia, știința politică, economia, antropologia și filosofia" (Dogan, 2000b:6).

Deși împrumuturile transdisciplinare de teorii nu sunt lipsite de pericole (sinteze holiste neverificabile sau împrumutul unor teorii depășite) și nici de critici (superficiale), aceste transferuri teoretice contribuie la inovare și progres științific în toate disciplinele.

"Teoriile decad" (Dogan, 1999:368) pentru că sfârșesc prin a fi supuse legii randamentului descreșător, chiar dacă, la un moment dat, au îmbogățit în măsură importantă patrimoniul (Dogan, Pahre, 1993:159). Dacă le comparăm după "durata vieții": "există mai puține morținte pe aleea teoriilor hibride decât pe aleea teoriilor monodisciplinare" (Dogan, 1999:369).

* * *

În științele naturii, regulile fundamentale ale construcției științifice și ale verificării teoriei sunt stabile și general acceptate în comunitatea oamenilor de știință. În fizică, de exemplu, o teorie este bună dacă ea conține un model al lumii (un ansamblu de postulate) pe baza căruia, cu respectarea unor norme logice stricte, se fac predicții ce sunt apoi confruntate cu datele observației. Cu cât clasa de observații pe care o explică este mai largă, cu atât teoria este mai bună. Fără îndoială, orice teorie are un statut provizoriu, de ipoteză, pentru că procesul confruntării cu experiența nu este niciodată complet. Uneori, o nouă teorie este o extensiune a unui model anterior, aşa cum este teoria einsteiniană a relativității față de teoria newtoniană a gravitației. Alteori, teoriile nu pot fi reconciliate și nici respinse (separat sau ambele modele explicative). În această situație, sunt acceptate ca teorii parțiale care explică domenii distințe ale lumii fizice: teoria relativității și mecanica cuantică ne oferă imagini diferite ale universului. În acest fel, cunoașterea și înțelegerea lumii se ameliorează, iar știința progresează traversând perioade "normale" și, mai rar, perioade "revoluționare" de schimbări paradigmatici.

Acest tablou succint al fizicii teoretice nu sugerează cătuși de puțin că în științele naturii lipsesc dilemele epistemologice. Ele există în fizică și chimie și sunt mai numeroase în biologie. Dar, și acesta este aspectul cel mai important, în științele naturii procesul cunoașterii are la bază norme și proceduri consacrate: raționalismul (dar și imaginativitatea, după cum a subliniat adeseori Einstein), observația și experimentalul.

Modelul intelectual al științelor naturale are aplicabilitate în științele sociale sau trebuie căutat un model *sui generis*? Monism sau dualism? Pozitivism sau anti-pozitivism? Iată cei doi poli ai unei confruntări metodologice cu tradiție seculară în științele sociale. În timp, liniile de scizie între "școli" au devenit mai

LOGICA ȘTIINȚEI SOCIALE LA MATTEI DOGAN

numeroase, iar dezbaterea are caracteristici particulare în sociologie, economie, istorie sau alte științe sociale.

„Paradigme”

Ce statut au teoriile construite în științele sociale? Astfel spus, există loc pentru explicația științifică autentică (cauzală) în științele sociale? Adevărul este celul ultim pentru orice om de știință, iar rationalitatea demersului său derivă din respectarea normelor logicii, precum și a regulilor cercetării.

Însă adevărul în științele sociale are o altă natură decât în științele naturale: unul este "contextual", celălalt este "universal". Ce consecințe are o asemenea definire a scopului cercetării în științele sociale asupra naturii explicației și drumului pe care se construiește și se acumulează cunoașterea?

"Adevărul contextual" este o sintagmă care subliniază atât diferența față de științele naturale, cât mai ales, particularitățile și limitele cercetării sociale: rolul contextelor, înlanțuirea lor, schimbarea socială, relațiile cauzale variate și multiple, "amestecul" variabilelor și caracterul neomogen al fenomenelor sociale care face să eșueze multe tentative de simplificare, obstacolele în calea utilizării experimentelor etc. Prea multe teorii au pretenții universaliste și nu au fost niciodată verificate în contexte sociale variate (în spațiu sau în timp), iar altele, când au fost confruntate cu realitatea schimbătoare, au fost invalidate. Prea des se ignoră o condiție fundamentală pentru ca o teorie să aibă pretenții legitime la generalizare: "ceteri paribus". "Adevărul" este un produs al gândirii, iar conceptul de "adevăr contextual" indică limitele până la care putem face "știință", adică putem rămâne în spațiul propozițiilor care pot fi verificate (uniformități, regularități), iar sintezele teoretice mai generale care tind spre explicație pot să fie construite cu menținerea unei "comunicări" continue cu realitatea socială. Legile sociologice sunt afectate de contingențe, fapt ignorat - deliberat sau nu - adesea. Dogan nu neagă drumul general

al științei către "adevăr" ca scop ultim, dar generalizările prea grăbite își pierd statutul de "știință". Teoriile pot fi construite pe multe căi, dar, în final, ele trebuie să fie testabile.

Pentru a sublinia diferența esențială care separă științele naturale de cele sociale, Thomas Kuhn a utilizat conceptul de paradigmă, ceea ce a provocat o nouă dezbatere care durează de patru decenii și nu pare a se sfârși.

Observând utilizările variate și semnificațiile multiple ale conceptului de paradigmă în științele sociale - unde circulă simultan cu alte sintagme: cadru conceptual, presupozitie, teorie dominantă, axiomă etc. -, Mattei Dogan crede că este prea târziu pentru a fi eliminat din vocabular, dar câmpul său de aplicare trebuie specificat și limitat. Termenul de paradigmă nu poate fi utilizat într-o manieră "inocentă", ignorând conexiunile sale cu alte concepte fundamentale care descriu drumul explicației științifice. Problema pe care o pune Dogan nu este doar semantică, ci este chiar una fundamentală, despre statutul teoriei și natura explicației în științele sociale. "Există în științele sociale momente ale schimbării paradigmatic comparabile cu cele create de Copernic, Newton, Darwin sau Einstein"? Pot fi descrise teoriile lui Keynes, Freud, Chomsky sau Parsons ca paradigmatic? În științele sociale, progresul are loc prin revoluții paradigmatic sau prin procese cumulative? (Dogan, 2000a:2).

Dacă privim paradigmele ca serii de interogații, dar și de răspunsuri ce constituie un patrimoniu, un vocabular și o baterie de metode, ca programe de cercetare în competiție, atunci evident, există paradigmă în științele sociale. Ele descriu un aspect al activității științifice, știința "normală", și sugerează ceea ce este important și ceea ce nu este. Când se confruntă cu fenomene ce nu pot fi explicate în cadrul teoretic existent, știința avansează prin rafinarea teoriilor, sinteza sau abandonul lor și căutarea unor idei noi, alternative (Dogan, Pahre, 1993:162-167). Chiar și utilizând o definiție minimală, repede se constată că "paradigmele au un

statut diferit în științele sociale față de cele naturale". În științele sociale, paradigmile sunt rar acceptate de toată lumea, chiar în interiorul unei specialități anume (Dogan, Pahre, 1993:162).

Folosind o definiție mai restricțivă, după care, pentru a fi paradigmă, "teoriile trebuie să se refere la aspecte esențiale ale realității sociale" (Dogan, 2000a:2), Dogan constată că, în științele sociale, sunt rare sau chiar lipsesc. Referindu-se la sociologie o afirmează cu claritate (poate, prea radical): "Nu există paradigmă în disciplină, ci numai teorii partiale și disputate, precum și frontiere în mișcare" (Dogan, 2000b:23). În științele sociale nu există "descoperiri fundamentale". În schimb se construiesc (frecvent, dar nu întotdeauna, aș adăuga) teorii neverificabile: "cu cât o teorie este mai ambicioasă, cu atât mai puțin poate fi ea testată direct prin datele disponibile" (Dogan, 1999:365). Constructia teoretică nu trebuie să umple lacunele în cunoașterea empirică. Dacă nu pot evita să devii teoretician, atunci trebuie rezistat tentației de a deveni prizonierul "marilor explicării", al teoriilor "holiste" (care înglobează mai multe subdiscipline), pentru că, în final, implicațiile acestora se dovedesc neverificabile (Dogan, Pelassy, 1993:38; Dogan, Pahre, 1993:155). Conceptele și teoriile nu au pertinență egală în vestul Europei și în Africa tropicală. Generalizările prea ambicioase au fost contrazise de realitatea socială schimbătoare. Nu există cauze unice și nici nu au fost descoperite legi umane universale, aplicabile oricând și oriunde. Cercetarea comparativă a marcat cu cruzime limitele unor teorii cu pretensiile de valabilitate universală. După criteriul falsificabilității (și, evident, al referinței la aspecte esențiale ale realității sociale), puține teorii mai pot primi atributul de paradigmă. "Cuvântul paradigmă ar trebui exlus din vocabularul științelor sociale, sau păstrat doar între ghilimele" (Dogan, 1999: 367).

Urmând rationamentul lui Dogan cu privire la procesul de teoretizare, deducem că științele sociale ar trebui să își limiteze ambițiile teoretice dacă vor să fie

"științe". De ce "teoriile, sau altfel spus, cadrele paradigmatiche, pot fi construite pe un teren mai solid în științele naturale decât în științele sociale"? (Dogan, 2000a: 8). Parametrii "terenului" pe care construiesc, adică realitatea socială eterogenă, diversă și schimbătoare, este doar o parte a explicării, poate cea mai importantă, dar nu singura. Trebuie să privim, de asemenea, spre comunitățile de cercetători și retelele de comunicare dintre aceștia. "Mersul științei seamănă mai mult cu un sport de echipă" (Dogan, Pahre, 1993:27), ceea ce înseamnă că avansul științei este fructul eforturilor colective ale cercetătorilor, fie că sunt "vedete" sau "jucători de acoperire", iar star-system-ul nu se justifică. De ce comunică, atât de puțin între ei? În științele sociale "observăm cel mult o confruntare între mai multe teorii non-testabile. De cele mai multe ori, nu este vorba nici măcar de o confruntare, ci de o evitare reciprocă și un dispreț suveran de partea tuturor; acesta se datorează, în parte, dimensiunii comunităților științifice și diviziunii acestora în scoli de gândire" (Dogan, 1999:364). Ideologia, metodologia, teoria la care aderă sunt tot atâtea linii de clivaj în comunitatea oamenilor de știință. Nu pot fi ignorate nici problemele de personalitate, nici forțele sociale variate care contribuie la izolarea cercetătorilor. "Ignorarea mutuală" este o practică veche în științele sociale. În sfârșit, specializarea a condus la izolarea domeniilor și subdomeniilor de cercetare, la creșterea distanței dintre centru și periferia unei discipline.

În aceste condiții, specifice științelor sociale, cum se produce progresul științific? Absența consensului printre contemporani este compensată de transmisia cunoașterii de la o generație la alta, ceea ce arată că "în științele sociale avansul științific are loc cel mai adesea prin cunoaștere cumulative" (Dogan, 2000:6). Pentru a sublinia că procesul de acumulare a cunoștințelor nu are o natură identică în științele sociale și în științele naturale, Dogan face o comparație sugestivă între ceea ce Kuhn numește "comunitate științifică" (adeptii unei paradigmă) și ceea

LOGICA ȘTIINȚEI SOCIALE LA MATTEI DOGAN

ce mai mulți sociologi numesc "școli", pentru că istoria științelor sociale este o istorie a răsturnărilor paradigmaticе.

Absența consensului printre contemporani este compensată de transmiterea cunoștințelor științifice acumulate între generații. Dar nici acest proces nu este lipsit de dificultăți. Sociologii, de pildă, sunt precum copiii crescuți de bunici, pentru că puțini dintre mentorii citați aparțin generației imediat anterioare (Dogan, 2000b:3).

La izolarea disciplinelor în interiorul frontierelor apare o tendință compensatorie - nici ea lipsită de probleme - de comunicare transdisciplinară, cercetătorilor care se întâlnesc în același câmp de cercetare formând, uneori, adevărate "colegii invizibile".

Există, fără îndoială, o competiție a teoriilor. Dar, dacă sunt neverificabile, atunci pe ce baze are loc confruntarea lor? În absența unei metode consensuale, cum poate fi evaluată o teorie care are pretenția că ne ajută să explicăm și să înțelegem mai bine (decât o alta) universul social? Aprecierea nu poate fi decât subiectivă, pentru că, în afara unor criterii metodologice riguroase, nu pot fi invocate decât credințe, valori, interese etc. Nu poți înțelege selecția teoriilor neverificabile decât apelând la criterii "neștiințifice".

Tendințele majore din științele sociale contemporane, specializarea și hibridarea, fragmentarea patrimoniilor științifice și recombinarea fragmentelor, apariția științelor hibride (al căror număr este în creștere) și a unor noi mecanisme ale creativității care se realizează la intersecția disciplinelor arată că "inovația, departe de a fi o iluminare bruscă, este de obicei rezultatul unei gestații, al unei serii de lucrări acumulate în aceeași subdisciplină" (Dogan, Pahre, 1993:29). Progresul se realizează gradual prin pași mici și, uneori, prin salturi, dar mai gradual decât se admite. "Revoluția permanentă" este o utopie, iar acumularea inovațiilor face ca știința să fie adesea "rezultatul unei suprapunerile de straturi succesive" (Dogan, Pahre, 1993:29). Există un progres cumulativ chiar și în domeniul teoretic. Dacă o teorie devine perimată sau este infirmată,

rămâne totuși ceva din ea, și acest ceva este încorporat în teorii noi, pentru că "învățăm foarte mult din greșeli" (Dogan, 1999: 366).

Metoda cercetării sociale

Problema metodei în științele sociale reprezintă unul dintre domeniile majore ale operei (neterminate) a lui *M. Dogan*. A scris (în colaborare cu *D. Pelassy*) o carte de referință în sociologia politică comparativă, iar lucrarea sa (în cooperare cu *S. Rokkan*) despre analiza ecologică cantitativă a pus la dispoziția cercetătorilor un instrument de cercetare care permite depășirea "erorii ecologice". Tema metodei, pe o scară mai largă sau mai restrânsă, revine în multe dintre scrierile sale. Ce loc ocupă metoda și înnoirile metodologice în științele sociale? Ce caracteristici are, prin comparație cu metoda științelor naturale? Cum putem rezolva problemele teoretice și metodologice care apar în cercetarea științifică a universului social?

Din nou trebuie spus că *M. Dogan*, atât în "Noile științe sociale" cât și în "Cum să comparăm națiunile", a subliniat cu claritate că nu se ocupă (în aceste cărți) de probleme metodologice. În "Noile științe sociale", spune că "noi nu putem fi clasati nici în tradiționala sociologie a științei... nici în sociologia cunoașterii științifice" (Dogan, Pahre, 1993:12). Prima se ocupă de fundamentele sociale ale științei, a doua reveleză foarte repede un caracter filosofic.

Metodologia, datorită întinderii problematicii, este un proiect amânat, iar studiul ei "ar putea fi obiectul unei alte cărți" (Dogan, Pelassy, 1993:6). "Tema" metodei în științele sociale însă acompaniază multe dintre proiectele sale.

"Metodele se află în patrimoniul unei discipline. (...) Într-un sens, acestea sunt mai importante decât ideile pentru a face știința să progreseze, chiar dacă nu beneficiază de aceeași recunoaștere" (Dogan, Pahre, 1993:140).

În științele sociale, oamenii de

știință se confruntă cu probleme metodologice mai mari decât în științele naturii: complexitatea și eterogenitatea domeniului de studiu, schimbarea socială, rolul evenimentelor ca perioade de accelerare a transformării sociale, efectul contextelor sociale, varietatea și înlățuirea cauzelor și lista poate continua.

Ceea ce este important de subliniat este că *Dogan* atunci când identifică o particularitate a realității sociale caută și soluții metodologice. De pildă, în problema complexității și eterogenității domeniului de studiu în științele sociale: cum să separi ceea ce în realitate nu este; cum să divizi câmpul de cercetare, câtă vreme "totul este în tot"? Cum se poate obține o simplificare care să permită "manipularea" variabilelor? "Segmentarea" domeniului este o operație necesară, fie că este vorba de cercetări comparative internaționale, fie că este vorba de un studiu într-o țară. Modul în care procedează *Dogan* în cercetările sale empirice este exemplar pentru modul în care gândește metoda. O ipoteză reiterată frecvent în cercetările sociale este că atitudinile și opiniile oamenilor sunt influențate de contextul social. Dar cum să eviți erorile de agregare, fie că este vorba de "eroarea individuală", fie că este în discuție "eroarea ecologică". *Dogan* propune o nouă perspectivă metodologică. "Metoda implicată este bine cunoscută de statisticieni, dar nu a fost niciodată aplicată în cercetarea electorală" (*Dogan*, 1988:252). Datele agregate sunt analizate în "contexte sociale construite statistic". Experimentul, aşa cum este conceput în științele naturale, nu poate fi utilizat în științele sociale. Dar există un substitut: "experimentul simulat prin creația categoriilor statistice" (*Dogan*, 1988: 252). Neputându-se utiliza experimentarea directă, se poate folosi în locul acesteia clasificarea experimentală. "Divizarea populației în decili este o asemenea clasificare. Categoriile create pe această cale pot fi unidimensionale, ceea ce înseamnă că construiești pe o singură variabilă" (*Dogan*, 1988:252). O altă metodă ar fi divizarea populației în categorii egale numeric. Cu fiecare studiu și cu fiecare

problemă de cercetare care apare, *Dogan* inovează metodologic, și nu doar când este vorba de cercetare empirică, ca în exemplu precedent, ci și atunci când este vorba de construcția teoretică. Un inventar al contribuțiilor sale este prea larg, dar sigur este că împlinirea proiectului metodologic amânat ar fi, probabil, ca drumul "pionierului" dincolo de frontiera (cunoașterii), unde disputele sunt numeroase și cu vechime.

Lucrările metodologice importante, spune *Dogan*, sunt transdisciplinare, de aplicabilitate generală și adesea polivalente. Schimbul de metode este un aspect important al fecundării mutuale. "Toate disciplinele împrumută" (*Dogan*, Pahre, 1993:142). Metodele sunt mai ușor de exportat decât conceptele sau descoperirile. Împrumutul de metode nu este în sine o hibridare, dar inovația și reinnoirea metodologică determină reinterpretarea teoriilor admise. *Dogan* subliniază că împrumutul de metode, fară o strategie științifică care să le integreze sau fără imaginea în mână a lor, nu mai are efecte benefice. Conceptualizarea și teoretizarea sunt esențiale, iar tehnică - oricără de sofisticată ar fi - nu li se poate substitui. Unii folosesc metode cantitative și extind granițele cunoașterii. Alții sunt motivați "de interesul pentru tehnică și nu de cel pentru substanță" (*Dogan*, 1999:370). Atenție, critica supracuantificării aparține unui cercetător care, așa cum se vede în cercetările sale, folosește un instrumentar statistic sofisticat când datele sunt disponibile (cum este cazul analizelor de ecologie politică).

În ciuda potențialului lor de schimb, metodele divizează științele sociale (*Dogan*, Pahre, 1993:141). "Dezbateri între ideologi sunt posibile, chiar dacă de multe ori sterile; dar dezbatările între școli metodologice nu au nici un rezultat" (*Dogan*, 1999:370). Iată o problemă majoră întâlnită în aproape toate științele sociale ale cărei consecințe nu sunt greu de constatat. Programele cumulative se confruntă aici cu o provocare de durată (alături de alte probleme), care întârzie transformarea științelor sociale în "științe".

"Diversitatea școlilor metodologice contribuie la fragmentarea fiecărei

LOGICA ȘTIINȚEI SOCIALE LA MATTEI DOGAN

discipline" (Dogan, 2000:8). Aceste fragmentări se perpetuează pentru că "metodele au o mai mare speranță de viață" (Dogan, 1999:360) decât alte componente ale patrimoniului științific al unei discipline.

În științele sociale există o varietate de metode care, după ce au fost inventate, remodelate și rafinate, circulă de la un domeniu la altul, sunt utilizate cu mai multă sau mai puțină imaginație, sunt integrate sau nu într-o strategie științifică, conduc sau nu la înnoirea teoretică și la progres științific. Tehnologiile importante în științele sociale (ordinatoarele pot avea un impact major asupra accelerării progresului științific dar sunt, uneori, utilizate greșit: supracuantificarea este un mod rău de a proceda, în aceeași măsură în care se utilizează raționamentul verbal pentru redescriverea fenomenelor prin intermediul unui jargon fără a se putea explica, prin aceasta, comportamentul studiat. "Pentru a stabili reguli, fiecare metodă accesibilă științelor sociale are propriile sale limite" (Dogan, Pelassy, 1993:25). Metoda comparativă, pentru a conduce la consistență maximă în rezultatele cercetării, trebuie îmbunătățită "prin gândire epistemologică și printr-o formă grijuie a conceptelor capabile să absoarbă, să regularizeze și să dea sens curentului de informație. Fără aceasta, orice progres tehnic realizat la nivelul cercetării sau tratării de date prin computer va fi în van" (Dogan, Pelassy, 1993:26).

Metodele, cum se vede, sunt doar o componentă a metodologiei, iar circulația lor în câmpul științelor sociale are efecte benefice în înnoirea teoriilor și ipotezelor și, nu de puține ori, are și efecte perverse. Dogan insistă pe necesitatea de a avea o privire de ansamblu, dar analitică, a metodologiei. "Ar trebui făcută o distincție între raționamentul științific - în tradiția lui J. S. Mill, Durkheim, Claude Bernard sau Hubert Blalock - strategia de investigare, metoda de cercetare și abilitatea tehnologică" (Dogan, 1999:369).

Parafrazându-l pe *Decartes*, Dogan spune: "Gândesc, deci compar" (Dogan, Pelassy, 1993:7). Raționamentul științific al specialistului în științe sociale

este comparația. Pentru acesta "comparația rămâne principalul mijloc de a descoperi cauzele fenomenelor observate, adică de a elabora reguli sociologice" (Dogan, Pelassy, 1993:20). Comparația este o metodă universală în științele sociale. Experimentul se bazează pe logica comparației, dar manipularea fenomenelor este de altă natură decât în științele naturii. Ceea ce nu înseamnă că nu se pot organiza datele astfel încât să realizăm un "experiment simulat", cum am văzut. În esență, raționamentul științific are aceeași natură în științele sociale ca și în cele naturale. Aplicarea, însă, a canoanelor inducției aşa cum au fost propuse de *J. S. Mill* are cel puțin două limite: 1. contextele situațiilor comparate nu vor fi suficient de asemănătoare pentru a le ignora influența; 2. numărul cazurilor disponibile este frecvent limitat.

Cercetarea însă poate învinge aceste limite. "Comparația ne ajută să distingem accidentalul de inevitabil, ocazionalul de regulat. (...) Comparația permite și deducerea legilor și elaborarea, căteodată lentă, a generalizărilor". Iată de ce ea este una dintre cele mai fructuoase căi ale gândirii și motorul cunoașterii. Ea aruncă lumină asupra "importanței contextelor originale, care asimilează în mod activ variabila introdusă" (Dogan, Pelassy, 1993: 12). Experiența sa în comparațiile internaționale i-au orientat interesul spre metodologia comparării națiunilor, dar descrierea metodei comparative își păstrează valabilitatea și pentru celelalte domenii ale cunoașterii, pentru că, aşa cum spune Dogan, "nu există o diferență esențială între calea folosită de specialist și cea folosită de comparatist" (Dogan, Pelassy, 1993:8). Apoi, tot el afirmă: "Comparația este o metodă univesală în științele sociale..." (Dogan, Pelassy, 1993:20). Iar această afirmație se regăsește în aproape toate textele publicate. Atunci, de ce o reamintim? Pentru că, metodologia comparativă descrisă în toate articulațiile ei în "Cum să comparăm națiunile" (concepție, strategii de cercetare, construcție teoretică) își păstrează valoarea pentru cercetare în oricare alt domeniu social (eliminând, bineînțeles părțile specifice comparațiilor

între națiuni). Logica cercetării sociale, așa cum o concepe *Dogan*, apare cu atâtă claritate încât asimilarea ei în munca științifică ar împinge frontieră cunoașterii dincolo de limitele actuale, multe și variate. De ce nu s-a întâmplat încă, este o întrebare legitimă, dar extrem de dificilă pentru că implică perspectivele generale și fundamentale ale științelor sociale.

Teoretic, pot fi concepute cel puțin trei strategii de cercetare: a. specializare monodisciplinară; b. interdisciplinaritate; c. hibridare. Interdisciplinaritatea a apărut ca o soluție pentru tratarea multicauzalității, dar este "o strategie de cercetare slabă pentru că implică o cunoaștere a două sau mai multe discipline" (Dogan, Pahre, 1993:127) ceea ce nu este o virtute pentru un cercetător, iar alternativa echipelor care se reunescă mai multi specialiști nu s-a dovedit bună. Sunt invocabile multe alte motive care privesc mai direct procesul cunoașterii (variabile, concepte, perspective distincte etc.).

Hibridarea este strategia de cercetare pentru care *Dogan* optează și pentru care sunt aduse mai multe argumente care sprijină valoarea ei euristică.

Metodologia lui *M. Dogan* este una comparativă. Către această apreciere conduc nu numai argumentele explicite pe care le aduce, ci și cea mai superficială privire a construcției proiectelor sale de cercetare politică, fie că este vorba de domeniul internațional sau numai de cel al unei țări. Chiar dacă de la *Durkheim* și până astăzi metoda comparativă a avut mulți susținători, *Dogan* se singularizează prin calitatea de "constructor" în domeniul metodologiei comparative.

Iată că nu este întâmplătoare opinia (nesușinută în nici un text de *M. Dogan* însuși) că itinerariul intelectual al lui *Dogan* traversează frontieră sociologiei științei către o teorie a științei, așa cum a mai traversat (spre beneficiul cunoașterii) granița dintre sociologie și științele politice. O comparație a ideilor sale cu "clasicii" dar și cu contemporanii care au adus contribuții la o teorie a științei (sociale) ar fi extrem de interesantă, însă ar depăși scopul acestui articol. Trebuie subliniat, to-

uși, că punctul de plecare nu îl constituie nici vre-un postulat asupra naturii socialului, nici considerente abstrakte despre natura și mecanismele cunoașterii științifice.

În loc de încheiere

Nu se poate defini o operă încă în curs de construcție la care *Mattei Dogan* continuă să lucreze. Spatiul intelectual al creativității sale științifice are, așa cum am mai spus, mai multe dimensiuni. Am prezentat doar două dintre domeniile cercetării în care *Dogan* a adus contribuții majore. În sociologia științei, descoperirea lanturilor de conexiune dintre toate științele sociale l-a determinat să cerceteze mecanismul profund al evoluției contemporane a științelor sociale. "Specializarea prin hibridare" a schimbat configurația disciplinelor tradiționale. Locul lor a fost luat de "științele hibride" (sau de programele hibride de cercetare), în care creativitatea științifică este în plină expansiune. Specializarea disciplinelor, fragmentarea patrimoniilor și hibridarea sunt etape succesive ale progresului științific. Ca tendințe fundamentale, acestea pot fi sesizate sau nu, dar ele sunt sursa expansiunii cercetării din ultimele decenii. Logica generală a cunoașterii (hibridarea este un fapt și în științele naturale), particularitățile socialului, mecanismele instituționale sau relațiile din comunitatea oamenilor de știință sunt variabile care explică procesul genezei unui nou caleidoscop al științelor sociale. Cunoașterea avansează printr-un proces cumulativ.

Inovația - ca apport de nouăte științifică - are sănse mai mari să apară la intersecția disciplinelor decât în centrul disciplinelor unde poate apărea suprapopularea ("paradoxul densității"). Cercetătorii hibrizi sunt responsabili de progresul actual al științei.

Perspectiva sociologică și empirică a permis o înțelegere mai profundă a mecanismului producerii cunoștințelor științifice. "Hibridarea" este un fapt în toate științele sociale, iar "succesul" ei o vali-

dează ca fiind cea mai bună strategie științifică în cercetarea socială prin comparație cu alte strategii monodisciplinare sau interdisciplinare. Hibridarea apare simultan, după cum se vede, ca tendință fundamentală și inevitabilă prin care se realizează progresul cumulativ în științele sociale, ca un mecanism (cognitiv) al creativității științifice și ca o strategie (optională) pentru cercetători. Hibridarea este un drum mai bun decât monodisciplinaritatea sau interdisciplinaritatea, nu numai pentru că urmează logic etapei simplificării și se readuc în analiză variabile inițial eliminate sau pentru că fenomenul este văzut din mai multe perspective, ci și pentru că cercetarea hibridă se realizează la intersecția domeniilor, în câmpuri delimitate ale socialului, ceea ce permite construcții științifice mai restrânsă ca nivel de abstractizare dar - și aceasta este foarte important – verificabile.

Explicația științifică autentică se poate realiza în științele sociale. Nu structura formală a demersului (normele logicii) le particularizează de științele naturii, ci specificul socialului. Comparatia este principiul mijloc de a descoperi relații cauzale. Adevărul, ca produs al gândirii, are aici un caracter contextual. Ca să aibă

statutul de "științifice", teoriile trebuie să fie verificabile. Nu că generalizările nu-și au rostul lor în cunoaștere, dar construcția teoretică nu poate ignora limitele impuse de contextele sociale în care sunt identificate legăturile cauzale. În oricare dintre științe, referentialul rămâne realitatea, numai că socialul este în continuu schimbare, ceea ce limitează puterea științei de a generaliza fără controlul observațiilor reținute. "Intersecția specialităților hibride și perspectivele comparative sunt locuri privilegiate în științele sociale" (Dogan, 2000:25). Puțini sociologi au nuanțat mai mult decât Dogan relațiile complexe dintre teorie și cercetarea empirică, ca și dintre etapele "construcției" teoretice.

Pe diagonala pe care o formează "sociologia științei" și "comparațiile internaționale" se află elementele unei "teorii a științei" pentru care metoda comparativă este cel mai puternic instrument de cunoaștere a realității sociale. Experiența de cercetare a lui Mattei Dogan este un model exemplar și un argument în plus pentru metodologia comparativă. Ca savant, M. Dogan a transformat "pionieratul" la frontieră cunoașterii într-o "construcție" științifică durabilă.

Note și bibliografie

- Dogan, M., 1965, "Le vote ouvrier en France: analyse écologique des élections de 1962", în *Revue française de Sociologie*, VI, 4: 435–471.
- Dogan, M., Derivry, D., 1988, "France in Ten Slices: An Analysis of Aggregate Data", în *Electoral Studies*, 7, 3: 251–267.
- Dogan, M., Pelassy, D., 1992, **Economia mixtă: jumătate capitalistă, jumătate socialistă** (trad. rom.), Editura Alternative, București.
- Dogan, M., Pelassy, D., 1993, **Cum să comparăm națiunile. Sociologia politică comparativă** (trad. rom.) Editura Alternative, București.
- Dogan, M., 2000, **Sociologie Politică. Opere alese** (trad. rom.), Editura Alternative, București.
- Dogan, M., 2000, "Există paradigmă în științele sociale", în *Revista de Cercetări Sociale*, 1-2.
- Dogan, M., 2000, "Sociologia printre științele sociale", în *Revista de Cercetări Sociale*, 1-2.

Alternative, București.

Dogan, M., Pahre, R., 1993, **Noile științe sociale. Interpenetrarea disciplinelor** (trad. rom.), Editura Academiei Române, București.

Dogan, M., 2000, **Sociologie Politică. Opere alese** (trad. rom.), Editura Alternative, București.

Dogan, M., 2000, "Există paradigmă în științele sociale", în *Revista de Cercetări Sociale*, 1-2.

Dogan, M., 2000, "Sociologia printre științele sociale", în *Revista de Cercetări Sociale*, 1-2.

